

УДК 811.161.2'276.6:611.36

Г. О. GERMANOVICH
(Львів, Україна)

МЕДИЧНІ ТЕРМІНИ З КОМПОНЕНТАМИ ГЕПАТ-, ГЕПАТИК(О)-, ГЕПАТ(О)- ТА СЛОВОМ ПЕЧІНКА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У статті розглянуто українські медичні терміни-композиції з міжнародними компонентами *гепат-*, *гепатик(о)-*, *гепат(о)-* та українським відповідником на позначення соматичного поняття “печінка”. Порушено проблему взаємозаміни таких лексем. Виявлено їхню продуктивність та словотвірну мобільність.

Ключові слова: медичні терміни-композиції соматичного спрямування, лексико-семантичні групи, парадигматичні відношення, словотвірна продуктивність.

Одна з найбільших українських терміносистем – медична термінологія. Її розвиток зумовлений наданням українській мові статусу державної. Питання вживання того чи іншого терміна залишається актуальним і нині, оскільки медична термінологія вивчена ще не достатньо, що засвідчує практика, адже лікарі-науковці намагаються впорядкувати та вдосконалити медичні словники, звертаючись за допомогою до лінгвістів. Загальні питання творення медичних термінів були й залишаються актуальними, тому що більшість із них – іншомовні і, як правило, походять із латинської та грецької мов.

На сучасному етапі розглядали й детально описували українську медичну термінологію Ю. О. Бражук, О. М. Вікторіна, Н. О. Гимер, Г. М. Дидик-Меуш, М. В. Дмитрук, Г. О. Золотухін, І. М. Іваненко, В. В. Калько, Т. В. Лепеха, Н. П. Литвиненко, Т. О. Луковенко, Н. П. Місник, Л. А. Пиріг, Д. Ю. Сизонов, Л. О. Симоненко, О. С. Стрижаківська, Т. Г. Файчук, Н. З. Цісар та інші. Наприклад, Н. О. Гимер працювала над лексикою косметики та косметології сучасної української мови [1], Т. О. Луковенко досліджувала українську гомеопатичну лексику [3], О. С. Стрижаківська вивчала назви хвороб у буковинських говірках [5] тощо.

Питання іншомовних компонентів вивчали В. В. Акуленко, Є. А. Карпіловська, Н. Ф. Клименко, І. М. Кочан, О. Д. Пономарів та інші.

Основою професійного мовлення медика є вживання фахових термінів високого рівня стандартизації, точність формулювань, доречність і логічність

Г. О. GERMANOVICH, 2017

викладу. Медична є однією з найдавніших терміносистем. Вона формувалась як на світовій, так і на власній мовній основі. Розвиток та вдосконалення медичної термінології можна простежити через наукові праці, фахові посібники, медичні словники.

В українському термінознавстві виділяють такі ознаки термінологічної норми: 1) співвіднесення терміна з поняттям; 2) однозначність терміна у межах певної термінологічної системи; 3) термін повинен бути точним; 4) термін має бути нейтральним; 5) термін має бути системним; 6) термін повинен мати чітку дефініцію; 7) термін повинен бути коротким (стислим) у плані вираження; 8) у терміна не повинно бути синонімів чи омонімів у межах однієї терміносистеми; 9) термін має бути милозвучним та словотвірною мобільним; 10) термін повинен відповідати нормам літературної мови [2, с. 57 – 58].

У статті звертаємо увагу, чи відповідають медичні терміни з соматичними компонентами *гепат-*, *гепатик(о)-*, *гепат(о)-* та українським відповідником на позначення соматичного поняття “печінка” вище переліченим ознакам.

Мета статті: схарактеризувати згадані терміни за лексико-семантичними групами та відношеннями, виявити їхню словотвірну мобільність у сучасній українській літературній мові. Об’єкт дослідження – медичні терміни з соматичними компонентами. Предмет – їхні лексико-семантичні ознаки, особливості термінів із запозиченими та національними компонентами. Матеріал дібрано зі спеціалізованих словників (див. Список умовних скорочень використаних джерел).

Сома (грец. *soma* тіло) – 1. тіло на відміну від психіки. 2. тканина тіла на відміну від зародкових клітин. 3. тіло тканини (УАІМС, Т. 2, с. 1679). У НСІС термін *сома* має два значення 1. (гр. *soma* = тіло) – *мед.* тіло організму, крім материнських клітин спор у рослин і клітин зародкового шляху або статевих клітин у тварин; термін увів німецький біолог А. Вейсман. 2. (д.-інд. *Suma*) – у давньоіндійській міфології – божественний галюцинований напій (сік) і божество цього напою, що відігравали важливу роль в обрядах жертвоприношень. Окремо виділено *сомато-* (гр. *soma*, – *atos* = тіло) – у складних словах позначає “тілесний” (НСІС, с. 570).

Актуальність дослідження термінів із соматичними компонентами зумовлена необхідністю встановити специфіку соматичного символу в терміні-комполіті та визначити лексико-семантичні особливості слів із такими компонентами. Зазначимо, що на сучасному етапі в українській медичній мові існують терміни, що складаються з міжнародних терміноелементів грецького чи латинського походження, а також автохтонних. Лексеми з соматичними компонентами є лише у медичній галузі. До соматичних міжнародних компонентів належать: *карді(о)-*, *гем(о)-*(*гемат(о)-*), *от(о)-*, *офтальм(о)-*, *псих(о)-*, *гепат(о)-*(*гепатик(о)-*) тощо. В українській мові наявні такі відповідники до перелічених лексем: *серце*, *кров*, *вухо*, *око*, *голова*, *печінка* та ін. Серед соматизмів уживають і застарілі слова, як, наприклад, *вуста*, *чоло*, *перст*.

Розглянемо лексеми з компонентами *гепат-*, *гепатик(о)-*, *гепат(о)-* та українським відповідником на позначення соматичного поняття *печінка*. *Гепатик(о)-* “*hepatic(о)-* [грец. *hepatikos* з печінки] частина слів, що означає зв’язок з печінковими протоками або інколи з печінкою” (УАІМС, Т. 1, с. 366); *гепат(о)-* “*hepat(о)-* [грец. *hepar*, *p.v. hepatos* печінка] частина складних слів,

що означає належність до печінки” (УАІМС, Т. 1, с. 368). Зауважимо, що тільки за допомогою грецьких компонентів *гепат-*, *гепатик(о)-*, *гепат(о)-* творяться нові слова.

Печінка “*hepar* [грец. *hepar* печінка], *liver* [лат. *iesug*, грец. *hepar*] – 1. велика залоза темно-червоного кольору, розміщена з правого боку у верхній частині черевної порожнини... 2. така сама залоза певних тварин, яку використовують як продукт харчування або для виготовлення фармацевтичних препаратів” (УАІМС, Т. 2, с. 1333).

Найбільше лексем із цими компонентами зафіксовано в УАІМС. Із компонентом *гепат-* налічується 7 лексем, *гепатик(о)-* – 13, *гепат(о)-* – 78, компонент *печінка* є частиною 19 лексем. У НСІС зазначено 6 лексем із частинами *гепат-*, *гепат(о)-*, напр., *гепарин*, *гепатит*, *гепатогенний*, *гепатоптоз*, *гепатохолецистит*, *гепатоцити* (НСІС, с. 143). Ці слова використовують на позначення медичних термінів та є найбільш вживані.

Усі слова з компонентами *гепат-*, *гепатик(о)-*, *гепат(о)-* позначають: 1) процеси: *гепатектомія*, *гепатизація*, *гепатизований*, *гепатикодохотомія*, *гепатиколітомія*, *гепатиколітотрипсія*, *гепатикотомія*, *гепатограма*, *гепатографія*, *гепатолієнографія*, *гепатометрія*, *гепатоскопія*, *гепатоспленометрія*, *гепатофлебографія та інші*, напр., *гепатологія* – дослідження печінки (УАІМС, Т. 1, с. 368), *гепатикографія* – рентгенологічне дослідження загальної печінкової артерії та її гілок після введення в них контрастної речовини шляхом катетеризації (ТСМТ, с. 162); 2) назви захворювань: *гепаталгія*, *гепататрофія*, *гепатизм*, *гепатикогастростомія*, *гепатикодуоденостомія*, *гепатикосіюностомія*, *гепатикостомія*, *гепатикохоледохостомія*, *гепатобластома*, *гепатоз*, *гепатозооноз*, *гепатокарциногенез*, *гепатоліз*, *гепатоліт*, *гепатома*, *гепатомаліяція*, *гепатомеланоз*, *гепатоомфалоцеле*, *гепатоомфальос*, *гепатоптоз*, *гепаторагія*, *гепаторея та інші*, напр., *гепатит* – запалення печінки (УАІМС, Т. 1, с. 367), *гепатиколітіаз* – наявність каменів у печінковій протоці у разі жовчнокам’яної хвороби (ТСМТ, с. 163); 3) такий, що стосується печінки, її захворювання або діє на неї: *гепатобіліарний*, *гепатогенний*, *гепатокарциногенний*, *гепатотоксичний*, *гепатокупреїн*, *гепатолізін*, *гепатолітичний*, *гепатонефритичний*, *гепатотоксичний*, *гепатотропний*, напр., *гепатопортальний* – такий, що стосується ворітної системи печінки [8, Т. 1, с. 368], *гепатилентиккулярний* – той, що стосується одночасно печінки і сочевицеподібного ядра (ТСМТ, с. 163); 4) назви фахівців, людей: *гепатолог* – фахівець з гепатології (УАІМС, Т. 1, с. 368), *гепатопат* – пацієнт із хворобою печінки [там само]; 5) *назви наук*: *гепатологія* – наука про печінку та її хвороби (ТСМТ, с. 164); 6) клітини, роди: *гепатікола*, *гепатозоон*, *гепатоцистис*, *гепатоцит*, *гепацивірус*, напр., *гепатовірус* – рід вірусів родини *Risognaviridae*, який включає вірус гепатиту А (УАІМС, Т. 1, с. 368).

Складні лексеми, що мають першу частину *гепатик(о)-*, як правило, належать до хірургічних термінів і стосуються хірургічних розтинів або з’єднань, напр., *гепатикодохотомія* – хірургічний розтин печінкової протоки та загальної жовчної протоки (Там само, Т. 1, с. 366).

Слів із компонентом *печінка* значно менше (19 лексем). Вони належать до однієї групи – “такий, що стосується печінки, її захворювання або діє на неї”: *печінкова кіназа фосфорилази*, *печінкова фосфорилаза*, *печінковий*,

печінково-бронхіальний, *печінково-жировий*, *печінково-жовчний*, *печінково-легеневий*, *печінково-плевральний*, *печінково-тонкокишковий*, напр., *печінково-шлунковий* – такий, що стосується печінки та шлунка (Там само, Т. 2, с. 1333).

Лексема *печінка* є частиною таких складних термінів: *альбуміноїдна печінка*, *амілоїдна печінка*, *міліарна циротична печінка*, *блукаюча печінка*, *бронзова печінка*, *глазурована печінка*, *іниста печінка*, *кремнієва печінка*, *пігментна печінка*, *цирозна печінка* та інші. Загалом у “Медичному ілюстрованому словнику Дорланда” (Там само) таких термінів зафіксовано 24.

Полісемія засвідчена в таких словах: *гепатогенний* – 1. такий, що виробляється у печінці або походить з печінки. 2. такий, що дає початок тканині печінки (Там само, Т. 1, с. 368), *гепатома* – 1. пухлина печінки. 2. гепатоцелюлярна карцинома (там само), *гепатоптоз* – 1. зміщення печінки через слабкість її зв'язку, послаблення тонуусу черевних м'язів, емфіземи, правостороннього гідротораксу або емпієми, піддіафрагмального абсцесу або деформації хребта. 2. розміщення ободової кишки між печінкою та діафрагмою на рентгенорамі (там само); *печінково-яремний* – такий, що стосується печінки та яремної вени. Див. під *рефлюкс* (Там само, Т. 2, с. 1335), *рефлекс* – 1. регургітація. 2. зворотний чи поворотний плин (Там само, Т. 2, с. 1532).

Незважаючи на полісемію того чи того слова, кожне зі значень має відношення до печінки або стосується її.

Серед опрацьованих термінів виявлено синонімію: *капілярія* – рід нематод родини Trichuridae над родини Trichuroidea. Ін. назва *гепатікома* і *трихосома* (Там само, Т. 1, с. 776); *гепатобіліарний*, *печінково-жовчний* – такий, що стосується печінки і жовчі або жовчних протоків (Там само, Т. 2, с. 1333); *гепатопортоентеростомія*, *портоентеростомія* – хірургічний анастомоз між тонкою кишкою і початковим розгалуженням внутрішньопечінкової жовчної протоки. Ін. назва *Касаї операція* (Там само, Т. 2, с. 1419); *гепатоцелюлярний*, *печінковоклітинний* – такий, що стосується гепатоцитів (Там само, Т. 2, с. 1333), *гепаторенальний*, *печінково-нирковий* – що стосується печінки та нирок (ТСМТ, с. 165). Синонімію простежуємо як серед термінів іншомовного походження, так і в українських відповідниках.

Нерідко компоненти *гепат-*, *гепатик(о)-*, *гепат(о)-* можуть стояти всередині, але лексичне значення “частина складних слів, що означає належність до печінки” зберігається, напр.: *ангепатія*, *піоперигепатит*, тощо, *піопневмогепатит* – гнійне запалення печінки з утворенням газу (Там само, с. 539).

Компоненти *гепат-*, *гепатик(о)-*, *гепат(о)-* легко приєднати до іншомовних основ, але неможливо до національних.

П. Штепа пропонує національні відповідники до слів на *гепат-*: *гепаталгія* – *черевобіль*, *гепатит* – *печінкозапал* (ШСЧ, с. 59). Варто зауважити, що в “Медичному ілюстрованому словнику Дорланда”, зафіксовано лексему *гепаталгія* “біль печінки” (УАІМС, Т. 1, с. 366), що не відповідає значенню “*черевобіль*”.

Український мовознавець Володимир Юкало, підтримуючи погляди М. Галяна, подав синонімічний ряд до терміна *гепатит* “*запалення печінки, печінковиця, гепатит*” [6].

Отже, слова із соматичним компонентами *гепат-*, *гепатик(о)-*, *гепат(о)-* та українським відповідником на позначення соматичного поняття *печінка*

позначають: процеси, назви захворювань, належність печінці, або дію на неї, осіб за професією, людей, назви наук, клітини, роди.

Опрацьовані терміни не відповідають ознакам однозначності (наведено полісемію таких лексем), мають синонімію (наведено синоніми як до слів іншомовного походження, так і українських).

Компоненти *гепат-*, *гепатик(о)-*, *гепат(о)-* не поєднуються безпосередньо з українськими основами. Більшість компонентів – це компоненти іншомовного походження, що мають конкретне лексичне значення, яке зберігається цілком або частково в похідних словах.

О. Самолисова та А. Ніколаєва зазначають, що “фахова термінологія повинна бути уніфікована і доведена до користувача у формі, яка б вимагала якнайменших зусиль у користуванні” [4, с. 203]. Медицина не стоїть на місці, з’являються новітні методи діагностики хвороб, нетрадиційні методи їх лікування, отож, виникає потреба у творенні нових термінів, а також в уніфікації їхньої грамагічної структури. Медичне термінотворення є спільною справою і медиків, і мовознавців. Тож працюймо над створенням єдиної медичної номенклатури.

1. *Гимер Н. О.* Лексика косметики та косметології сучасної української мови : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. – Л., 2010. – 16 с.
2. *Кочан І. М.* Українська наукова лексика: міжнародні компоненти в термінології : навч. пос. / І. М. Кочан. – К. : Знання, 2013. – 294 с.
3. *Луковенко Т. О.* Українська гомеопатична лексика : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. – Донецьк, 2011. – 18 с.
4. *Самолисова О., Ніколаєва А.* Поняття “термінологія” та деякі аспекти українського медичного термінотворення // Українська термінологія і сучасність. – Вип. VI. – К. : КНЕУ, 2005. – Вип. VI. – С. 201 – 204.
5. *Стрижаковська О. С.* Назви хвороб у буковинських говірках : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. – Івано-Франківськ, 2011. – 20 с.
6. *Юкало В.* Українська медична термінологія 20-х років ХХ століття і сучасність. – Режим доступу : <http://intranet.tdmu.edu.ua>.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

НСІС – Новий словник іншомовних слів / Л. І. Шевченко, О. І. Ніка, О. І. Хом’як, А. А. Дем’янюк; за ред. Л. І. Шевченко. – К. : АРІЙ, 2008. – 672 с.

ТСМТ – *Литвиненко Н. П., Місник Н. В.* Тлумачний словник медичних термінів: рос., лат. та укр. мовами: для лікарів, науковців, студ. мед. навч. закл. – К. ; Ірпінь : ВТФ Перун, 2010. – 848 с.

УАІМС – Українсько-англійський ілюстрований медичний словник Дорланда (переклад 30-го, американського видання) : У 2-х т. – Л. : НАУТІЛУС, 2007. – Т. 1. – 1248 с. ; Т. 2. – 1024 с.

УЛАМС – Українсько-латинсько-англійський медичний тлумачний словник / За ред. Л. Петрух та М. Павловського : У 2-х т. – Л. : Вид. спілка “Словник” Львів. мед. ун-ту, 1995. – Т. 1. – 651 с. ; Т. 2 – 786 с.

ШСЧ – *Штена П.* Словник чужослів / Павло Штепа. – Торонто : Вид. Й. Гладун і сини, 1977. – 452 с.

H. O. Hermanovych

THE MEDICAL TERM WITH COMPONENTS *HEPAT-* (ГЕПАТ-), *HEPATYK (O)-* (ГЕПАТИК(O)-), *HEPAT (O)-* (ГЕПАТ (O)-) AND WORD *LIVER* (ПЕЧІНКА) IN MODERN UKRAINIAN LANGUAGE

Ukrainian medical terms-composites with international components *hepat-*, *hepatic(o)-*, *hepat(o)-* and Ukrainian equivalent *liver* have been studied in the article. The problem of their interchange has been brought up. It has been defined their productivity and word formation mobility. The outlook of the article is that the terms with somatic components need further studying their productivity and mobility.

К е у w o r d s : medical somatic terms-composites, lexico-semantic groups, paradigmatic relations, productivity.

УДК 81'246'37

Р. І. ДУДОК
(Львів, Україна)

МІЖМОВНІ ПРОЦЕСИ ІНТЕРФЕРЕНЦІЇ В ТЕРМІНОЛОГІЧНІЙ СИСТЕМІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Визначено процеси інтерференції суспільно-політичної термінології, що зумовлюють певну реорганізацію фонетичної, граматичної чи лексичної системи. Проаналізовано явище міжмовної інтерференції, поширене разом із такими типами запозичень, як калькування та мовна асиміляція. На відміну від традиційного погляду на запозичення та калькування як складники інтерференції доведено, що запозичення, калькування та інтерференція – це окремі різновиди мовної взаємодії.

К л ю ч о в і с л о в а : міжмовна інтерференція, суспільно-політична термінологія, масмедійний дискурс, запозичення, інваріантне значення терміна, термінотвірні моделі.

Англійська суспільно-політична термінологія (далі СПТ) розвивається в умовах постійного впливу інших європейських мов, які стали основними джерелами її формування та поповнення. Серед дослідників, які вивчають різні аспекти суспільно-політичної термінології – А. А. Бурячок, С. Г. Капралова, В. Г. Костомаров, Т. Б. Крючкова, В. М. Лейчик, І. Ф. Протченко, О. О. Мороз, Я. С. Снісаренко та ін. З-поміж питань, що потребують подальшого спеціального аналізу, проблема іншомовних впливів у процесі формування англійської СПТ, їхня семантична структура та функціонування у фаховому дискурсі.

Одним із ключових процесів, що засвідчують динаміку СПТ у засобах масової інформації (далі ЗМІ), є активізація запозичення іншомовної лексики політичного змісту, зокрема, розширення сфери вживання спеціальної іншомовної термінології й поповнення СПТ ЗМІ значною кількістю запозичень-неологізмів. Активізація такого процесу пов'язана насамперед зі змінами у сфері політичного життя, економіки, ментальності носіїв мови.

Р. І. ДУДОК, 2017